

Jan Matti DOLLBAUM | Morvan LALLOUET | Ben NOBLE

NAVALNÎI

Un democrat împotriva autoritarismului

Traducere din limba engleză de Anca Ilie

Prefață de Dan Dungaciu

CORINT
ISTORIE
—2021—

Capitolul 1

Cine este Aleksei Navalnîi?

„Nu vă este teamă?”

Lui Aleksei Navalnîi i se pune această întrebare în timp ce se îmbarcă la bordul avionului Pobeda („Victoria”), zborul DP936, pe aeroportul Berlin Brandenburg. Este duminică, 17 ianuarie 2021.¹

Avionul este plin ochi cu jurnaliști dornici să-l însoțească pe Navalnîi – activistul anticorupție și politicianul din opoziție, în vârstă de 44 de ani – înapoi acasă. Urcând la bordul avionului, împreună cu soția sa, avocatul și secretara de presă, Navalnîi vede o mare de smartphone-uri pregătite să surprindă și să transmită în direct momentul. Toată lumea e cu ochii pe ei.

Navalnîi este optimist. Dar cu siguranță are motive să se teamă. Oamenii legii din Rusia avertizaseră mai devreme că va fi reținut la întoarcerea în Rusia, sub acuzația de nerespectare a termenilor eliberării condiționate pentru condamnarea de fraudă din 2014. Se confrunta cu ani de închisoare.

Era un miracol simplul fapt că Navalnîi putea să urce în avion pe picioarele lui. Ultima oară când făcuse asta fusese la Tomsk, în Siberia, pe 20 august 2020, pentru ceea ce ar fi trebuit să fie un drum obișnuit de întoarcere la Moscova. Lucra atunci la investigarea afacerilor unor oficialități și politicieni municipali din Tomsk.² De asemenea, fusese în campanie

alături de forțele de opoziție, în alegerile regionale și locale din 13 septembrie – sperând să-și asigure victoria în sondaje împotriva candidaților susținuți de autorități.

Dar, în timpul zborului, lucrurile au început s-o ia razna. Lui Navalnîi i s-a făcut rău, în cele din urmă a ajuns să urle din cauza unei dureri care părea să-l chinuie.³ Potrivit unuia dintre pasageri, Navalnîi „nu spunea nimic – doar țipa”⁴. O stewardesă a întrebat dacă există vreo persoană cu pregătire medicală la bord. A apărut o asistentă medicală care, împreună cu personalul de bord, i-a administrat primul ajutor – și a încercat să-l mențină conștient pe Navalnîi.

Pilotul a decis să aterizeze de urgență la Omsk – la aproximativ 750 km vest de Tomsk, dar tot în Siberia – în ciuda unei misterioase amenințări cu bombă la aeroport.⁵ Navalnîi a fost scos pe targă din avion și dus cu o ambulanță la spitalul de urgență.

Purtătoarea de cuvânt a lui Navalnîi, Kira Iarmîș, a declarat că singurul lucru pe care l-a mâncat sau l-a băut Navalnîi în acea zi a fost ceai negru dintr-un pahar de plastic la aeroport, înainte de îmbarcare – și că acesta ar fi putut fi otrăvit.⁶ Navalnîi era, după câte se părea, un bărbat puternic, fără probleme cunoscute de sănătate, care nu fuma și bea doar ocazional – iar acesta nu era deloc profilul cuiva căruia să i se facă rău brusc.

Iarmîș se temea de ceva cunoscut foarte bine de toți cei ce urmăresc politica din Rusia. În anii anteriori, și alte personalități care criticaseră politica de la Kremlin se îmbolnăviseră brusc și în mod cu totul misterios – și circulară bănuiele puternice că ar fi fost otrăviți.⁷ În același timp, Navalnîi își făcuse mulți dușmani în urma investigațiilor sale privind corupția elitelor – oameni de afaceri, politicieni locali, înalte oficialități.⁸ Lista potențialilor suspecți era lungă.

La sosirea la spital, se pare că Navalnîi a primit diagnosticul inițial de „otrăvire psihodisleptică acută”⁹. A fost pus pe

ventilație artificială, i s-a indus coma medicală și i s-a administrat atropină.¹⁰ Starea sa a fost descrisă drept „gravă, dar stabilă”¹¹. Procesele medicale normale își urmau cursul.

Dar apoi lucrurile au început să ia o întorsătură de-a dreptul bizară.

Spitalul a început să se umple cu forțe de ordine, unii dintre ei în haine civile.¹² Și au început să-i confişte efectele personale ale lui Navalnii, a povestit Iarmîș.¹³

Atunci când avionul în care se aflase Navalnii a ajuns în cele din urmă la Moscova, forțele de ordine așteptau să urce la bordul aeronavei. Le-au cerut pasagerilor care stătuseră cel mai aproape de Navalnii în timpul zborului să rămână pe loc, iar ei i-au debarcat pe ceilalți. Acest lucru i s-a părut ciudat unuia dintre călători: „La acel moment, cazul nu părea unul criminal... [și totuși] oficialii de securitate în mod clar socoteau incidentul a fi de natură criminală”¹⁴.

La Omsk, soția lui Navalnii, Iulia, întâmpina dificultăți să ajungă la soțul ei – deoarece, potrivit autorităților spitalului, el nu-și dăduse consimțământul explicit ca să fie vizitat de soție.¹⁵ Iar doctorii au început să comunice mai puțin legat de starea de sănătate a lui Navalnii, cu echipa acestuia, care a vrut să-l mute în Germania pentru tratament. La 21 august – adică la o zi după spitalizarea lui Navalnii – la Omsk a aterizat un avion pregătit să-l ducă pe Navalnii la Spitalul Charité din Berlin.

Un incident ciudat a fost de asemenea povestit de Ivan Jdanov – un asociat apropiat al lui Navalnii – și de Iulia Navalnaia. Aceștia au afirmat că, în timpul unei conversații cu șeful spitalului, o polițistă a spus că „s-a găsit” o substanță periculoasă atât pentru Navalnii, cât și pentru cei din jurul acestuia.¹⁶ Însă a refuzat să spună despre ce substanță e vorba, pe motiv că este o informație confidențială a anchetei.¹⁷

În aceeași zi, un ziar național rus a publicat o știre de senzație. Citând surse anonime, ziarul susținea că personalul forțelor de ordine îl urmărise pe Navalnii la Tomsk. Fusese acesta otrăvit? Sursele afirmau că nu au fost constatate „contacte inutile sau suspecte, care să poată fi puse în legătură cu otrăvirea”¹⁸. Povestea a fost îndeobște interpretată ca fiind o scurgere de informații controlată de la Serviciul Federal de Securitate (FSB) rusesc, cu scopul de a se distanța de incident.¹⁹

Între timp, medicii din Omsk și-au revizuit diagnosticul inițial.²⁰ Acum spuneau că Navalnii suferea efectele unei grave afecțiuni metabolice, nu efectele otrăvirii. Medicul-șef al spitalului declara că acest lucru „este posibil să fie provocat de o scădere bruscă a glicemiei în avion, care a dus la pierderea cunoștinței”²¹. Doctorii mai spuneau acum și că substanța găsită în mostrele luate de pe mâinile și părul lui Navalnii era un component industrial obișnuit și ar putea proveni de pe paharul de plastic.²² Și cu toate acestea, acum erau de părere că starea lui Navalnii era „instabilă”, și că nu ar fi bine să fie dus cu avionul în Germania.

Medicul personal al lui Navalnii vedea un motiv evident: „[Ei] așteaptă trei zile, ca să nu mai rămână deloc urme de otrăvă în corp”²³. Iulia Navalnaia a apelat direct la Vladimir Putin, cerându-i permisiunea să-și ducă soțul cu avionul în străinătate.²⁴

După rezistența inițială, medicii germani au primit permisiunea de a ajunge la Navalnii – și au spus că starea de sănătate a acestuia îi permite să zboare la Berlin. Și medicii ruși și-au dat consimțământul, afirmând că starea bolnavului fusese „stabilizată”. Avionul a decolat de la Omsk cu Navalnii pe 22 august.

La două zile după sosirea la Berlin, medicii germani au afirmat că, după părerea lor, Navalnii fusese otrăvit cu un

inhibitor de colinesterază – o substanță care interferează cu sistemul nervos.²⁵ Acesta ar fi putut proveni dintr-un pesticid obișnuit – sau o neurotoxină. Această știre, așadar, a crescut suspiciunile care implicau statul rus.²⁶

Oficialitățile ruse dădeau însă înapoi în fața celor care le acuzau. „DE CE am face asta? Și într-un mod atât de neîndemânatic și nereușit?” – așa a postat pe Twitter unul dintre diplomații de top ruși la Organizația Națiunilor Unite, pe 24 august.²⁷ La începutul lunii septembrie, purtătorul de cuvânt al Dumei de Stat – camera inferioară a parlamentului rus – susținea că reacția Occidentului la „așa-zisa” otrăvire nu reprezenta nimic altceva decât „o acțiune planificată împotriva Rusiei, cu scopul de a impune noi sancțiuni și a încerca să împiedice dezvoltarea țării”²⁸.

Între timp, autoritățile politice din Rusia nu păreau să se grăbească deloc să cerceteze incidentul. Poliția de transporturi regională – departe de a fi un organism important de impunere a legii – a realizat o „anchetă preliminară”²⁹. Hotelul din Tomsk la care fusese cazat Navalnii a fost cercetat de ofițeri de poliție și FSB, dar presa locală a menționat că acest lucru a durat doar „vreo două zile”. Asociații lui Navalnii interogați de poliție considerau că totul vădea lipsa de acțiune – sau mai rău, o mușamalizare.³⁰

Pe 2 septembrie, cancelarul german Angela Merkel a declarat că era „fără urmă de îndoială” faptul că Navalnii fusese otrăvit cu o neurotoxină din grupul noviciok – descoperire confirmată ulterior de Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice.³¹ Era același tip de neurotoxină folosit împotriva lui Serghei și a Iuliei Skripal la Salisbury, Anglia, în martie 2018 – atac în legătură cu care guvernul britanic afirmase că este „cu o probabilitate copleșitoare” ordonat de președintele Putin.³²

Ca și în cazul acestui episod de otrăvire de mai înainte, reacția internațională la otrăvirea lui Navalnii s-a auzit din ce în ce mai tare, fiind tot mai critică la adresa statului rus. Merkel a afirmat că otrăvirea a ridicat „chestiuni foarte serioase, la care numai guvernul rus poate – și trebuie să răspundă”³³. În replică, autoritățile ruse au afirmat în repetate rânduri că așa-zisa dovadă de otrăvire a fost descoperită în Germania – fiind, așadar, de datoria autorităților germane să coopereze cu Rusia și să prezinte dovada care să confirme.³⁴

În plus, în presa fidelă statului rus, au apărut o serie de povești care contestau acuzațiile internaționale. Unele dintre ele puneau la îndoială chiar faptul că ar fi fost vorba de vreo otrăvire – un jurnalist rus a scris o carte întreagă pe tema asta.³⁵ Alții au afirmat că, admitând chiar otrăvirea lui Navalnii, nu a fost folosit noviciok. Așa susținea chimistul Leonid Rink, care lucrase el însuși la programul noviciok – și chiar, potrivit propriei mărturisiri, vânduse doze din această substanță unor grupuri criminale, în anii 1990.³⁶ Navalnii nu ar fi putut fi otrăvit cu această neurotoxină, pentru că, dacă ar fi fost, afirma Rink, Navalnii ar fi mort deja.³⁷ Însă un alt chimist care a participat la crearea noviciok-ului a declarat că simptomele pe care le suferise Navalnii coincid cu cele cauzate de otrăvirea cu această neurotoxină.³⁸

Potrivit unei alte teorii, deși ar fi putut fi folosit noviciok-ul, totuși acesta nu a fost administrat în Rusia, ci în Germania. Această versiune era vehiculată de Andrei Lugovoi, parlamentar rus și principalul suspect în asasinarea fostului agent FSB Aleksandr Litvinenko, cu poloniu-210, la Londra, în anul 2006.³⁹

Până pe 7 septembrie, Navalnii a ieșit din comă, după o recuperare incredibil de rapidă. A fost externat pe 23 septembrie și apoi a rămas în Pădurea Neagră pentru refacere.⁴⁰

Au trecut câteva luni. Navalnii s-a restabilit, puțin câte puțin. În altă parte, alții erau ocupați cu investigarea otrăvirii lui. Cum s-a făcut acest lucru – și de către cine?

Pe 14 decembrie, Bellingcat – un grup de jurnalism de investigație on-line – a publicat rezultatele descoperirilor anchetelor realizate împreună cu un partener rus, The Insider, și în colaborare cu CNN și *Der Spiegel*.⁴¹ Potrivit acestora, Navalnii fusese otrăvit de către o echipă de asasini din cadrul FSB – o „unitate clandestină specializată în folosirea substanțelor otrăvitoare” – care îl urmărise de mai mulți ani și care probabil că încercase să-l otrăvească și mai înainte.

Mergând pe urmele scurgerilor de înregistrări telefonice și ale manifestărilor în timpul zborului, ancheta a urmărit deplasările acestor agenți operativi FSB – care adesea coincideau incredibil cu traiectoria deplasărilor lui Navalnii.

Dacă lucrurile fuseseră senzaționale până în acest punct, când au devenit ireale. Pe 21 decembrie, Navalnii a făcut publică o înregistrare video a unui apel telefonic care avusese loc chiar înainte de a fi publicată ancheta celor de la Bellingcat.⁴² În această înregistrare, Navalnii vorbea cu cineva despre care ancheta spunea că a fost implicat în încercarea de asasinare a lui – și anume Konstantin Kudriavțev. Dându-se drept un asistent al fostului șef al FSB, Navalnii a reușit să-l facă pe Kudriavțev să dezvăluie detalii ale operațiunii. „Lenjeria intimă... partea din interior... zona inghinală” – acolo a fost plasat noviciok-ul, spunea Kudriavțev⁴³.

Și mai multe acuzații directe erau aduse acum Kremlinului. În replică, Putin glumea pe 17 decembrie că, dacă FSB ar fi vrut să-l omoare pe Navalnii, „și-ar fi făcut treaba”⁴⁴. Pentru unii, aceasta nu semăna deloc cu o respingere a acuzațiilor, dar autoritățile ruse și-au negat vehement orice implicare. Însă, în

același timp, au dat dovadă de minim interes în a descoperi cine era responsabil de fapt. N-a fost inițiată nicio anchetă penală.

Potrivit unuia dintre vechii colaboratori ai lui Navalnîi, acesta „a devenit din ce în ce mai convins de implicarea lui Putin în otrăvirea sa” și, prin urmare, „din ce în ce mai concentrat pe încercarea de a-l da în vileag”.⁴⁵ Pe lângă apelul telefonic cu una dintre persoanele care se presupune că l-au otrăvit, acest lucru a însemnat și să sape mai adânc în acuzațiile la adresa corupției lui Putin – ale bogăției sale, care se bănuiește a fi ascunsă. Iar aceasta a reprezentat o schimbare evidentă din partea lui Navalnîi: potrivit unui asociat apropiat, „Aleksei spunea mereu că atunci când vom scrie despre Putin, va fi ultima noastră investigație” – acest lucru va constitui încălcarea unei linii roșii și va atrage mânia președintelui.⁴⁶

Navalnîi și-a anunțat planul de a reveni în Rusia pe 13 ianuarie 2021.⁴⁷ A afirmat că nu s-a pus niciodată problema să nu se mai întoarcă: nu se hotărâse să părăsească Rusia, ci ajunsese în Germania în urma unei încercări de a fi ucis. Nu se întorcea din exil, ci pur și simplu își încheia călătoria întreruptă spre Moscova, începută pe 20 august 2020, la Tomsk.

*

Navalnîi și-a croit drum pe lângă mulțimea de jurnaliști din zborul Pobeda Airlines, pe 17 ianuarie, și și-a ocupat locul alături de soție. În timpul zborului spre est, spre Moscova, și-au omorât vremea urmărind „Rick și Morty” – un serial animat de comedie american. Contrastul cu greutatea momentului nu putea să fie mai puternic de-atât.

Cine este Aleksei Navalnîi?

Întoarcerea lui Navalnîi în Rusia în ianuarie 2021 a fost întâmpinată cu multe comentarii maniheiste – cele două forțe

duale fiind albul și negrul, binele și răul, Navalnii și Putin. Acest gen de scenariu în care puterile antagoniste sunt puse în pereche constituie un șablon în comentariul occidental la adresa Rusiei – o posibilă reminiscență după logica politică binară din timpul Războiului Rece. Sau face parte dintr-o tradiție mai îndelungată, „înstrăinând” Rusia ca pe un tărâm întunecat și misterios, în care dictatorii conduc peste masele subjugate – viziune modelată de ideologie, dar și de ignoranță.

Totuși, povestea aceasta simplă a început să aibă probleme. Din ianuarie, Amnesty International l-a declarat pe Navalnii „prizonier al conștiinței”⁴⁸. Însă, câteva săptămâni mai târziu, ONG-ul specializat în drepturile omului a revocat această decizie, lucru care a derutat lumea, căci văzuseră în Navalnii un erou fără cusur, care-l înfruntă pe Putin. Decizia Amnesty se lega de comentarii din trecut ale lui Navalnii, care, potrivit concluziilor organizației, „susțineau ura ce constituie o instigare la discriminare, violență și ostilitate”⁴⁹.

Dincolo de aceste evaluări morale generale, Navalnii era comparat și cu personaje istorice. Reportajele din mass-media erau condimentate cu încercări de a-l compara pe Navalnii cu oameni atât din Rusia, cât și de peste hotare. Este un Nelson Mandela sau un Aleksandr Soljenițin al Rusiei zilelor noastre? Însă aceste comparații mai mult ascund decât dezvăluie. Navalnii este Navalnii. Iar dorința de a găsi comparații și paralelisme ar putea, de fapt, să dezvăluie cât de puține lucruri se știu despre el în afara Rusiei.

Pentru a-l înțelege mai bine, avem nevoie să mergem – puțin – la începutul începutului.

Navalnii înainte de Navalnii

Aleksei Navalnii s-a născut pe 4 iunie 1976 la Butîn, un sat la vest de Moscova. Tatăl lui a fost ofițer în armata rusă, iar

mama, contabilă. În copilăria lui, familia lui Navalnii se muta adesea dintr-un loc în altul, dintr-un oraș militar în altul, unde era chemat tatăl lui.

Nu toți cei din familia lui Navalnii susțineau din toată inima sistemul sovietic. Tatăl lui asculta Vocea Americii; bunica lui îl urâse din tot sufletul pe Lenin.⁵⁰ Iar familia lui Navalnii a avut ocazia să constate la prima mână eșecurile majore ale sistemului: tatăl lui venea din Ucraina, iar tânărul Navalnii își petrecea cele mai multe vacanțe de vară în satul bunicii de lângă Cernobîl. A încetat să mai meargă acolo când regiunea a devenit de nelocuit, în anul 1986.⁵¹

Când Uniunea Sovietică s-a dezmembrat, în 1991, Navalnii avea 15 ani. URSS nu-i lăsase prea multe amintiri plăcute: atunci când vorbea despre aceasta, își amintea mai ales cozile la produsele de bază. Își mai amintea și ipocrizia membrilor de partid comunist: aceștia laudau cel mai tare sistemul, dar erau în același timp cei care se uitau cu cea mai mare invidie spre Occident. În spatele idealurilor, Uniunea Sovietică pe care a cunoscut-o Navalnii nu era, după părerea lui, nimic altceva decât ipocrizie – doar „trucuri și scamatorii”.⁵²

Prin urmare, Navalnii nu-și făcea iluzii legate de comunism. Era fan al muzicii rock și urmărea emisiuni de televiziune celebre, critice la adresa sistemului sovietic. Toate acestea, a mărturisit Navalnii, i-au oferit tânărului prima identitate politică. „La 17 ani, mi se părea că vederile mele politice erau deja formate. Și mi le afirmam cu mândrie față de oricine”⁵³. Navalnii era liberal.

Cuvântul „liberal” denumeste lucruri diferite, în contexte diferite – folosirea acestuia în SUA, de exemplu, diferă considerabil de semnificația termenului în Marea Britanie. În Rusia anilor 1990, cuvântul îi desemna pe cei care doreau să transforme țara

într-o economie liberă de piață și să instaureze democrația bazată pe statul de drept, pe linia Occidentului. Liberalii însă, în ciuda dezacordurilor dintre ei, aveau totuși în comun scopul principal – și cu toții erau cu înverșunare antisovietici.

Detaliile erau atunci mult mai complicate. Unii liberali erau la putere, alții în opoziție. Unii se numeau „liberali”, alții „democrați”. Unii erau tehnocrați, alții intelectuali sau activiști locali. Unii se pronunțau în favoarea unei tranziții treptate la capitalism, alții susțineau o „terapie de șoc” radicală. Unii aveau principii democratice, alții erau de părere că Rusia avea nevoie de o mână forte ca să reușească tranziția la democrație liberală și la capitalism.

În tinerețe, Navalnii a susținut tipul radical de liberalism. L-a sprijinit pe Boris Elțin – primul președinte al Rusiei – și echipa acestuia de reformatori. După cum a recunoscut el însuși, Navalnii a fost de acord cu reformele economice ale lui Elțin, în ciuda suferințelor pe care acestea le-au provocat în rândurile celor mai vulnerabile persoane. Au fost puține lucruri care nu i-au convenit în tendințele autoritare în administrația lui Elțin. Însă mai târziu a regretat această susținere – și a realizat că reformatorii semănaseră germenii regimului autoritar al lui Putin.⁵⁴

În 1993, imediat după absolvirea școlii, Navalnii a intrat la Universitatea Rusă a Prieteniei între Popoare (RUDN) de la Moscova, ratând admiterea la cea mai prestigioasă universitate din țară, Universitatea de Stat din Moscova. A studiat dreptul și apoi a obținut încă o diplomă – în valori mobiliare și tranzacții bursiere. La RUDN, afirmă Navalnii, a început să aibă îndoieli cu privire la liberalism – și să vireze spre naționalism.

Partidele politice liberale din Rusia erau deja în declin la acel moment. Iar lui Navalnii i se părea că „proiectul liberal” nici nu mai era pe placul oamenilor. De ce? Pentru că liberalii

pe stil rus erau, pentru el, chiar mai liberali din punct de vedere social decât omologii lor europeni – mai ales în privința chestiunii imigrației.⁵⁵

Chiar dacă Navalnii avea vederi politice puternice și urmărirea știrile, la acest moment nu era activist. La universitate, el era de părere că prioritatea sa era „să primească o educație, să-și găsească o slujbă și să se îmbogățească rapid”⁵⁶. A început să muncească de tânăr, pe când era încă student. Primul lui loc de muncă a fost la Aeroflot Bank; apoi s-a mutat la o companie de dezvoltare imobiliară.⁵⁷ „Lucrând acolo, am învățat din interior cum se fac lucrurile, cum se construiesc companiile intermediare, cum se mută banii de colo-colo”, i-a povestit el jurnalistei Iulia Ioffe, în 2011.⁵⁸

La sfârșitul anilor 1990 și începutul anilor 2000, Navalnii lucra ca avocat și agent de bursă, punând bazele câtorva afaceri, care i-au permis să câștige sume de neconceput pentru majoritatea rușilor. În „lunile bune” făcea între 4 000 și 5 000 de dolari americani.⁵⁹ Și părinții lui Navalnii au intrat în rândurile noii clase de mijloc în anii 1990, devenind proprietarii unei fabrici de coșuri împletite, în regiunea Moscova.

Navalnii are o educație bună și a citit mult. Însă, după cum a subliniat scriitorul Keith Gessen*, „el nu provine din rândurile intelectualilor”. Din capul locului, ofițerii militari de carieră – ca tatăl lui Navalnii – nu sunt socotiți intelectuali în Rusia. Dar stilul Navalnii îl și scoate în evidență:

Navalnii este extrem de inteligent, coerent, și chiar un bun scriitor... însă nu are acea manieră specială de politețe, elocvență, chibzuință [care sunt asociate cu intelectualii]... Nu e niciun fel de profunzime ascunsă, niciun dialog interior pe care

* Keith A. Gessen (n. 1975, Moscova), scriitor, jurnalist, critic literar și traducător american de origine rusă (n. red.).

să încerce să-l rafineze, atunci când vorbește. Ceea ce spune reflectă întocmai ceea ce gândește; la el, ce e-n gușă și-n căpușă.⁶⁰

În același timp, Navalnii pare pătruns de un sentiment puternic de convingere morală. Iar multe dintre sloganurile lui stau mărturie pentru acest lucru. Subtitlul blogului său era mai demult „bătălia finală dintre bine și starea de neutralitate”, și de obicei își încheie filmările video de pe YouTube cu replica: „Abonați-vă la canalul nostru. Aici spunem adevărul.” După otrăvirea sa în 2020, Navalnii a fost întrebat „unde este puterea?” – o replică dintr-un film rusesc al anilor 1990. Iar el a răspuns, fără să clipească măcar, ca eroul din film: „Puterea stă, desigur, în adevăr. Vă rog să mă scuzați dacă acest lucru pare atât de trivial, însă puterea stă în adevăr și în încrederea în sine.”⁶¹

Navalnii este politician. De-a lungul anilor, a cultivat o imagine publică – una care duce cu gândul la politicianii democrați, de centru-dreapta, din Occident.

Este familist – ba chiar unul tradiționalist. Deși nu este un creștin practicant, totuși Navalnii este creștin ortodox. Este căsătorit din 2000 cu Iulia Navalnaia (născută Abrosimova); s-au cunoscut cu câțiva ani înainte, într-o vacanță în Turcia. Iulia are studii de economie internațională, dar a lucrat doar o scurtă perioadă. Apoi a rămas să se ocupe de casă și de cei doi copii ai lor, Daria (născută în anul 2001) și Zahar (născut în 2008).⁶² Se consideră „soție de politician” – și nu a avut nicio dată ambiții publice personale.⁶³

În ciuda portretului său de familie tradițional – și a conservatorismului său autoprofesat – Navalnii are vederi progresiste departe de poziția majorității. De exemplu, susține căsătoria între persoane de același sex – o măsură extrem de nepopulară în Rusia.⁶⁴

Navalnîi nu este o persoană absurdă și este foarte realist. Tabloidele favorabile Kremlinului găsesc o plăcere în a sublinia că Navalnîi poartă haine scumpe de marcă și că își face vacanțele în străinătate. Dar nu au reușit să descopere nimic altceva. Stilul său de viață este mult peste cel al unui rus de rând – lucru de care este conștient și el.⁶⁵ Dar este departe de stilul de viață al majorității oficialilor guvernamentali pe care îl anchetează el în rapoartele sale.

Navalnîi este abil, inteligent și amuzant. Dar și irascibil. Ade-sea este atât de direct încât poate să jignească. A intrat în multe focuri încrucișate cu jurnaliști, foști aliați și politicieni. În lumea politicilor liberale și mass-mediei de la Moscova, dar și mult dincolo de granițele acesteia, este o personalitate controversată.

O figură complexă

Navalnîi reprezintă lucruri diferite pentru oameni diferiți. Pentru unii, Navalnîi este un erou democrat – un personaj dispus să țină piept autoritarismului lui Putin. Unii îl numesc chiar liderul opoziției. Pentru alții, este un trădător – un agent al Occidentului plătit de CIA, care își trădează patria. În fine, pentru alții, este un naționalist sau un xenofob.

E destul să arunci o privire la ce spune și la ce face Navalnîi ca să-ți dai seama de ce oamenii sunt confuzi. Liberal care a făcut afirmații naționaliste – chiar rasiste. Militant împotriva corupției, condamnat la rândul său pentru delapidare. Patriot rus care solicită aplicarea de sancțiuni împotriva autorităților din Rusia. Democrat declarat care conduce cu mână forte propria mișcare. Navalnîi vrea ca Rusia să fie „fericită”, dar își atacă adversarii făcând comentarii usturătoare și dă rareori înapoi.

Fiindcă Navalnîi este o personalitate însuflețitoare și complexă deopotrivă, oamenii de toate categoriile își proiectează

asupra lui speranțele, frustrările și suspiciunile. Pentru cei care văd în el viitorul Rusiei, povara așteptărilor nu poate să provoace decât dezamăgire. Iar această problemă este amplificată de absența altor figuri similare, a unui opozant bine cunoscut, charismatic, priceput în relațiile cu mass-media, într-un regim care nu suportă disidența.

Personalitatea tridimensională a lui Navalnii

Cum putem să-i descifrăm complexitatea? Spunem povestea lui Aleksei Navalnii urmărind trei căi distincte: activistul anticorupție Navalnii; politicianul Navalnii; și protestatarul Navalnii. Acestea sunt cele mai importante dimensiuni ale carierei lui Navalnii, atunci când încercăm să vedem ce loc ocupă în politica modernă a Rusiei. Dar ne uităm și mai departe și discutăm relația lui controversată cu Kremlinul. Explicăm cum se face că nu numai conducerea politică rusă a avut un impact asupra lui Navalnii, dar și Navalnii a influențat, la rândul său, Kremlinul.

Această confruntare a obligat pe mulți oameni din Rusia să se decidă de partea cui se poziționează – și să își prioritiizeze lucrurile. Discuțiile privind declarațiile controversate ale lui Navalnii, de exemplu, trebuie să mai aștepte, după părerea unora. Scopul primordial acum este să-l dea jos pe Putin. După cum afirma Evghenia Albaț – un important jurnalist rus și prietenă apropiată a lui Navalnii: „Ne-am întors în politica alb-negru. Există un imperiu malefic și oameni care se luptă pentru drepturile lor de bază. Navalnii este conducătorul celei de-a doua categorii. De cealaltă parte sunt facilitatorii lui Putin în Occident și colaboratorii lui Putin în interiorul Rusiei.”⁶⁶

Data fiind starea actuală a politicii ruse, chiar simpla cunoaștere a complexității poate fi interpretată din punct de vedere politic – adică, interpretată ca fiind o încercare de a slăbi

susținerea față de Navalnii. Iar aceasta este o critică adusă de susținătorii lui Navalnii mijloacelor de informare în masă favorabile statului rus, atunci când acestea fac referire la paginile întunecate din povestea lui Navalnii.

Indiferent care ne sunt simpatiile sau antipatiile pentru un aspect sau altul al ideilor politice și carierei lui Navalnii, nu ne aflăm pe câmpul de luptă al politicii rusești. Ne desfășurăm cercetarea asupra politicii ruse – aceasta reprezintă munca noastră în calitate de cercetători din afara granițelor Rusiei – și vom analiza nuanțe de gri, dar fără să avem pretenția că această dezbatere pe tema complexității este cea mai importantă nevoie a societății ruse.

De ce ne ocupăm de Navalnii?

Unii analiști ai Rusiei au adus ca argument că nu e nevoie să îl înțelegi pe Navalnii deloc. Că ceea ce contează sunt condițiile structurale și că Navalnii este doar un produs al acestora.

Într-adevăr, o serie de caracteristici au jucat un puternic rol în a face din Navalnii ceea ce este. Factorul principal este corupția. Puterea și banii se atrag unele pe altele peste tot în lume. Totuși, în Rusia, corupția elitelor este crucială pentru modul în care Putin se ține cu dinții de putere. „Oligarhii” din anii 1990 – cei extrem de bogați, cu relații, care dominau statul rus – nu au dispărut. Pur și simplu au fost transformați din amenințări în factori stabilizatori ai puterii.⁶⁷ În general, omniprezența corupției îi pune pe cei precum Navalnii – care cunosc atât legea, cât și finanțele și sunt capabili să urmărească structurile complexe de proprietate – într-o poziție privilegiată de a cere socoteală autorităților.

Rusia este bogată în resurse și are o populație cu un nivel de educație ridicat, dar este o societate foarte inegală, din punct de vedere economic. Impulsionat de prețurile tot mai mari la

petrol, nivelul de trai s-a îmbunătățit semnificativ în primele două mandate de președinte ale lui Putin, dar a stagnat de la mijlocul anilor 2010. Și, cu toate acestea, Rusia are peste 250 000 de milioane în dolari, în vreme ce zeci de milioane de oameni trăiesc în sărăcie.⁶⁸ Expunerea sfidătoare a corupției – și a luxului în care se răsfăță multe dintre oficialități – este deosebit de eficientă atunci când mulți cetățeni nu-și permit o viață decentă. Dar există limite până la care poți să faci valuri.

În primul rând, Rusia are un sistem politic autoritar. Opoziția nu este interzisă categoric; partidele din așa-zisa „opoziție sistemică” pot să ia parte la alegeri alături de partidul lui Putin, Rusia Unită. Aceste partide „de opoziție” critică guvernul – uneori chiar și pe Putin – și își atrag votanți neafecțați de această critică. Dar ei nu constituie o provocare pentru puterea președintelui – iar dacă devin prea mult „de opoziție”, atunci se confruntă cu aceleași bariere și manipulări pe care autoritățile le folosesc împotriva oricăror altor potențiali provocatori.

Pentru ca lucrurile să fie și mai dificile pentru cineva ca Navalnii, mulți ruși nu au încredere în politică, așa cum este ea – chiar mai mulți decât în multe alte țări din Occident. Acest lucru este, parțial, o consecință a anilor 1990 din Rusia. Competiția politică de atunci era foarte agresivă și neconstructivă. Partidele și politicienii păreau să reprezinte puternice interese private – inclusiv unele de natură infracțională –, mai mult decât persoane. Așadar, politica a ajuns să fie un cuvânt murdar pentru mulți. Deci, în cazul puțin probabil în care ai putea să depășești obstacolele pe care ți le pune în cale Kremlinul, tot este dificil să câștigi încrederea votanților, chiar dacă mulți sunt de părere că o schimbare este mai mult decât necesară.

Atunci, în loc de o carte despre Navalnii, n-ar fi mai bine ca aceasta să fie o carte despre corupție, inegalitate și autoritarism? Într-un fel, chiar asta este. Urmărirea carierei lui Navalnii ca

politician și activist ne permite să înțelegem toate acestea – lucrurile care fac Rusia de azi să fie ceea ce este. Dar chiar dacă Navalnii nu ar fi Navalnii în orice altă perioadă sau în orice alt loc, el nu este doar produsul istoriei țării sale. E nevoie de curaj, creativitate și abilitate ca să devii un adevărat oponent în acest mediu. Navalnii prezintă toate aceste calități – și de aceea iese în evidență. Kremlinul știe și el asta – și s-a adaptat la Navalnii, în consecință.

Termenii „Kremlinul” sau „autoritățile” pe care îi folosim sunt, desigur, destul de generali – și sunt mențiți să acopere complexitatea instituțiilor politice din Rusia. În calitate de cercetători, suntem conștienți de problemele care apar atunci când folosim termeni generali care ascund nuanțe importante. Și totuși, acești termeni pot uneori să ofere o scurtătură, mai ales în cazurile în care detaliile pe care le acoperă nu sunt atât de importante ca subiectul în chestiune.

Cine îl susține pe Navalnii?

Mass-media favorabilă celor de la Kremlin a afirmat, multă vreme, că semnificația lui Navalnii este supraevaluată în Occident – că doar în Rusia el nu este atât de important. Cum se potrivește asta cu cifrele?⁶⁹

După întoarcerea lui Navalnii în Rusia, la începutul anului 2021, rata lui de popularitate era în jur de 20%, și un procent stabil de 50% nu erau de acord cu acțiunile sale. Dar acestea sunt valori medii pentru societatea rusă în ansamblu. Oameni între 18 și 24 de ani au o imagine mai favorabilă despre Navalnii – în acest interval de vârstă, mai mult de o treime aprobă acțiunile lui.

În contrast cu factorul vârstă, educația unei persoane joacă un rol aproape inexistent. Susținerea lui Navalnii de către cei cu studii universitare nu este cu mult mai mare decât cea venită din partea persoanelor fără diplomă universitară. Și nu există aproape nicio

diferență între rezidenții orașelor mari și cei din zonele rurale. Așadar, cercetările asupra populației arată limpede faptul că Navalnii nu este doar un fenomen al centrelor urbane din Rusia.

Însă aceste cifre se schimbă atunci când luăm în calcul sursele primare de informare ale oamenilor. Printre utilizatorii aplicației de mesagerie și social media Telegram, cei care susțin activitățile lui Navalnii îi depășesc pe cei care nu le susțin, în timp ce dintre aceia care urmăresc în principal televiziunile controlate de stat, două treimi îl dezaproabă.

Mulți dintre criticii la adresa sistemului politic al lui Putin declară că acest lucru este doar un efect al propagandei. Oamenii sunt pur și simplu spălați pe creier de televiziunea de stat, afirmă ei. Într-adevăr, există multă propagandă. Dar sunt și mulți disponibili în mod natural să-l susțină pe Putin – și ei manifestă o profundă neîncredere în cei care îl contestă pe Putin și starea lucrurilor. Relația dintre Putin și susținătorii săi se bazează în egală măsură pe emoții, ca și pe îmbunătățirea – mai palpabilă – a standardelor de viață care coincid cu prima decadă a regimului Putin. În special pentru că nu reprezintă pur și simplu rezultatul propagandei, această relație este una greu de dizolvat, de către orice oponent al regimului.

Și, cu toate acestea, exact asta a încercat Navalnii să facă – prin faptul că s-a concentrat asupra corupției, ca o cauză ce ar putea să submineze susținerea lui Putin și să construiască o posibilă coaliție împotriva acestuia. Mesajul e simplu – dar abia o mică dimensiune a unei figuri politice complexe.

*

Un avion deasupra Moscovei

Zborul DP936 își începe coborârea spre aeroportul Vnukovo din Moscova. Susținătorii lui Navalnii s-au adunat cu miile – dar au venit și jandarmii.⁷⁰

Pilotul anunță: avionul nu poate ateriza la Vnukovo conform programului din cauza unor „defecțiuni tehnice”. În schimb, aeronava va ateriza pe Aeroportul Șeremetievo, „unde vremea este minunată!”, adaugă el amuzat.⁷¹

Camerele sunt ațintite spre Navalnii, care coboară din avion și se îndreaptă spre terminal. După ce autoritățile îl acuzaseră că a încălcat termenii eliberării condiționate, ceea ce urmează este inevitabil. Navalnii este reținut la controlul pașapoartelor.

Este dus la o închisoare din nordul Moscovei. A doua zi, este improvizată o audiere într-o secție de poliție. Avocatul lui Navalnii primește notificare cu numai două ore înainte. Navalnii numește tot procesul „o nemaipomenită absurditate”⁷².

Tribunalul îl pune pe Navalnii în arest preventiv, înainte de audierea programată pentru 2 februarie. La acea dată, un judecător urma să decidă dacă sentința suspendată pentru condamnarea de delapidare din 2014 – în ceea ce a fost numit „dosarul Yves Rocher” – trebuie transformată în pedeapsă cu închisoarea.

„Nu mă tem”

Navalnii era acum la mila statului rus.

Înainte de a ajunge la controlul pașapoartelor și la reținerea sa, s-a oprit și a vorbit în fața fundalului ideal: o imagine uriașă înfățișând Kremlinul și steagul rus.

Era încă optimist – se întorsese în Rusia. „Aici e casa mea”, a fost „alegerea mea să mă întorc”: „Este cea mai fericită zi din ultimele cinci luni pentru mine... Nu-mi e teamă... și nici vouă nu trebuie să vă fie teamă.”⁷³